

**Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar
Pszichológia Doktori Iskola
Szociálpszichológia Alprogram**

Pohárnok Melinda

**AZ ÉRZELMI SZABÁLYOZÁS NARRATÍV PSZICHOLÓGIAI
VIZSGÁLATA BORDERLINE SZEMÉLYISÉGZAVARBAN
SZENVEDŐ ÉS EGÉSZSÉGES SZEMÉLYEKNÉL**

Doktori (Ph.D.) értekezés tézisei

Témavezető:

Dr. László János

Dr. Péley Bernadette

Pécs, 2005

Bevezetés

Amikor önmagunkról beszélünk, visszaemlékezünk, nemcsak *újra teremtyük* a velünk a múltban megtörtént dolgokat, hanem az elbeszélés során *megteremtyük* önmagunkat. Az élettörténeti, önéletrajzi elbeszélés ilyen értelemben *cselekvés* – önmagunk „*csinálása*”; annak a kapcsolatnak a „*csinálása*”, amiben létrehozuk az elbeszélést; bizonyos értelemben annak a kultúrának a „*csinálása*” is, amiben élünk. Így tekintve ugyanolyan érvénnyel lehet a pszichológiai vizsgálódás tárgya, mint minden más emberi cselekvés vagy viselkedés.

A hagyományos narratív szemlélet szerint az elbeszélőnek mint szerzőnek szabad keze van abban, hogy mit és hogyan alkot meg, és hogy amit létrehozott végső soron az lesz önmaga. Ez a hagyomány elutasítja a narratívumot, mint „egy stabil, egységes, végső lényeggel rendelkező szelf cselekedetét” (Langellier, id. Freeman, 2001), és a szelfet azonosítja a narratívummal. A jelen kutatás azonban abból indul ki, hogy a narratívum miközben önmeghatározó cselekvése a szelfnek, nem teljesen egy vele. Sokkal inkább úgy tekintjük, mint bármely más cselekvését a szelfnek, amely utal – vonatkozik – rá. Utal a szelf minőségére, élményszervezési módjaira, arra ahogyan a kapcsolatait látja és él bennük .

Ugyanakkor azt is feltételezzük, hogy élményeink és tudásunk jelentős része elbeszélésként szerveződik. Létezik tehát az élményszerveződésnek egy eredendően narratív módja, amely biztos alappal szolgálhat ahhoz, hogy az élettörténetet narratológiai eszközökkel vizsgáljuk. Mindezek alapján a dolgozatban amellet érvelek, hogy a személyiségpszichológiai, pszichopatológiai jelenségek vizsgálhatóak a narratív pszichológia eszközeivel. Amennyiben a borderline személyiségzavart (BPD) a pszichoanalitikus – elsősorban tárgykapcsolati és kötődésméleti - fejlődéspathológiai nézőpontból tekintjük, akkor lehetővé válik, hogy jellegzetes prototipikus kapcsolati mintázatok mentén gondolkozzunk róla. Bemutatom azokat az elképzeléseket, amelyek szerint lehetséges a prototipikus kapcsolati mintázatokról, mint narratív módon szerveződő reprezentációkról gondolkodni és azokat az elbeszéléseken keresztül vizsgálni.

Végül megfogalmazom azt a hipotézist, hogy kapcsolati elbeszéléseknél alapvető – empirikus vizsgálatnak alávethető - narratív jellegzetességnek tekinthetjük a kapcsolati tér változásait – a főszereplők egymás viszonyában leírható mozgásait (Pohárnok, 2004), és hogy a kapcsolati térben való közelítés-távolítás dinamikája utal az elbeszélő kapcsolati szabályozási, illetve affektív regulációs kapacitására.

Hipotézisemet pszichiátriai szempontból egészséges emberek, és borderline betegek élettörténeti epizódjainak a narratív pszichológiai tartalomelemzés módszerével való

vizsgálatával, és ennek személyiség-kérdőívek, illetve projektív eljárás eredményeivel való összevetésével vizsgálom.

A narratívum mint reprezentációs mód

Jelen kutatásban a narratív pszichológia azon oldala felé kívánok fordulni, amelyet Pléh (2003) a következőkkel jellemez: ez a nézőpont a narratívumot elsősorban kulturális jelentések hordozójának, vagy egyéni pszichológiai jellegzetességek „indikátorának” fogja fel. Így az elbeszélést az egyéni pszichikum szempontjából alapvető információkat hordozó működési- és élményszervezési-módot tekintem és vizsgálatának kitüntetett módszereként a narratív pszichológiai tartalomelemzést fogadom el. Ezért kiindulási pontként a László, Ehmann, Péley, Pólya (2000) által megfogalmazott korrespondancia hipotézist veszem, amely szerint „a manifeszt módon megjelenő történetek szerveződése és az élményszerveződés között sajátos megfelelés van, előbbieket az utóbbiak természetes kifejeződésének tekinthetők.” (László, 2005, 122. o.).

A vitatható pontok ellenére, de a narratív kutatás hagyományaihoz híven abból a feltevésből indulunk ki, hogy emberi jelenségekben való érintettségünk nyomán a világ- és én-megismerés narratív szerveződése alapvetőnek tekinthető (Bruner és Lucariello, 2001). Ebben az értelemben azonban az elbeszélés mindig valami általánosan felfogott entitást jelent, amelynek sokszor a definíciója is bizonytalan marad. A dolgozatomban azonban emellett érvelek, hogy ha az elbeszélések egy szűkebb körét – az én-elbeszéléseket, az élettörténeti elbeszéléseket – vizsgáljuk, akkor azt is állíthatjuk, hogy ezek magukban hordozzák a viselkedések, élmények, tapasztalatok reprezentációját.

Elsősorban fejlődés lélektani és klinikai szempontból veszem sorra azokat az érveket, amelyek mellett szólnak, hogy a jelentős kapcsolati reprezentációk származékai nyomon követhetőek az élettörténeti elbeszélésekben. Fonagy (2003), Stern (1995), Bucci (1997), Péley (2002) egyaránt hivatkozik arra, hogy a korai szelf-a-másikkal reprezentációk adják a későbbi prototipikus élettörténeti epizódok alapjait. Fonagy (2003) szerint az első év végére az ismétlődő interaktív tapasztalatokból kibontakozó belső működési modell többek között magában foglal egy olyan reprezentációs rendszert is, amely az önéletrajzi emlékezés módját határozza meg. Olyan önéletrajzi emlékek megjelenéséről van szó, „amelyekben speciális események fogalmilag összekapcsolódnak a folyamatos személyes narratívához és a fejlődő szelf-megértéshez való kapcsoltságuk révén”. (2003, 416. o) A kötődési személlyel való ismétlődő, affektusokkal megjelölt interaktív epizódok azonban nemcsak a konkrét

önéletrajzi emlékezés - elbeszélés elemeit határozhatják meg. Bucci (1997) feltételezi, hogy az ismétlődő – a korai kapcsolati viszony kognitív-affektív működési módjára speciálisan jellemző – epizódok prototípusként fognak szolgálni az emlékezet szerveződésében és feltehetően az észlelésben is. Ahogy Péley fogalmaz ezzel kapcsolatban: „Működési modellként fejtik ki hatásukat, azt valószínűsítik, hogy egy felmerülő vágy, szükséglet esetén milyen elvárásokkal lehet élni, mások mit fognak csinálni, és milyen érzelmekre lehet számítani.” (Péley, 2002, 74. o) Feltételezésünk szerint ezek a működési modellek aktiválódnak akkor is, amikor élettörténeti epizódok elbeszélésébe fogunk. Kérdés az, hogy milyen átalakuláson mennek keresztül az interaktív tapasztalatokból származó reprezentációk amíg nyelvbe önthető elbeszélésekké válnak. Két szempontból is lényeges ez. Egyrészt, milyen transzformációkat hajt végre a nyelv a korai tapasztalatokon, illetve nyelv előtti tapasztalatok mennyiben hordozzák magukban a narratív szerveződés formáit. Másrészt vajon ellenállóak-e ezek a korai tapasztalatok a változásnak, a preszimbolikus tapasztalatok átírhatóak-e.

A borderline személyiségzavar elméletei

Amióta a borderline személyiségzavart (BPD) önálló nozológiai kategóriaként ismerték el 1980-ban a DSM III-ban, az egyik leggyakrabban adott diagnózissá vált. Murray (1993) szerint a pszichiátriai kezelésben részesülő betegek 20%-a kap BPD diagnózist. Mindeközben a borderline személyiségzavar körüli fogalomzavart máig nem sikerült tisztázni. A jelenségtani tisztázására irányuló megújuló kísérletek - a DSM III-ban és a DSM IV-ben való megjelenésére gondolok itt – ellenére, sokan megkérdőjelezik, hogy valóban létező, önálló nozológiai kategóriáról van-e szó.

Otto Kernberg (1990) a hagyományos pszichoanalitikus felfogást követve a zavar etiológiáját és a patogenezis folyamatát a személyiség fejlődésének korai szakaszában bekövetkezett sérüléshez kötötte. Feltételezte, hogy ezek a BPD-ben szenvedők korai fejlődésük során sikeresen túljutottak a normál autisztikus és normál szimbiotikus fázison, fejlődési elakadásuk szeparációs-individuációs folyamat újraközeledési szubfázisában történik. Kernberg (1992) szerint, a borderline személyiség szerveződést alapjaiban meghatározó tényező, az áttételt elárasztó gyűlölet, ahogy a nárcisztikus és az antiszociális személyiségzavar esetében is. Ugyanakkor az általa bevezetett strukturális analízis fogalmával rámutat arra is, hogy a borderline személyiség szerveződés pontosan leírható egyrészt az én-

funkciók és kognitív struktúrák zavarainak, másrészt az internalizált tárgykapcsolatok strukturális származékainak vizsgálatán keresztül.

Mivel a dolgozatban bemutatott vizsgálatban a BPD-re fokozottan jellemző ambivalencia, és ezzel kapcsolatban az érzelemszabályozás nehézségei kerülnek előtérbe, külön kiemelem azokat a fejlődéspatológiai elképzeléseket, amelyek a kapcsolati ambivalencia jelenségét helyezik a fókuszba, és Mahler (1975) szeparációs-individuációs elméletéből indulnak ki. Kernberg (1990) elgondolásait követve Masterson és Rinsley (id. Csuha, 1989) arra a következtetésre jutottak, hogy a borderline személyiségzavarban szenvedő betegek alapkonfliktusának hátterében borderline anyai működés áll. Így jön létre egy olyan felnőttkori kapcsolati konstelláció, amelyben az együttlevés – összeolvadás – és az egyedüllét – szeparáció, totális magány – egyaránt fenyegetővé válik. Fairbairn (Celani, 1993) erre a kapcsolati működésre másféle magyarázatot adott. Elképzelése szerint a borderline személyiségzavarban szenvedő betegeknél a rossz tárgyhoz való ismétlődő visszatérés jelenik meg, amelynek oka, hogy a borderline személyiségű felnőttet gyermekként olyan tárgyhoz fűzi erőteljes függőség, aki bántalmazta vagy elhanyagolta.

Több, egymás mellett jól megférő elképzelés alakult ki a borderline patológia és a korai kötődés kapcsolatáról. Az egyiket Gunderson (1996) képviseli, aki a bizonytalan/ellenálló kötődésű gyermeki és az - ezzel párhuzamos - elárasztott / önmarcangoló felnőtt kötődési típus jellegzetességeit találta meg a borderline személyiségzavarban szenvedő betegeknél.

Az az elképzelés azonban, amely a csecsemőkorai kötődési mintázat és a felnőttkori borderline személyiségzavar között közvetlen kapcsolatot vélt felfedezni bizonyos viselkedési-tüneti jellegzetességek hasonlósága alapján, megbukott. Többek között azért, mert az a feltevés, hogy a bizonytalan/ellenálló kisgyermek erőszakos kitörései megfeleltethetőek a borderline személyiségzavarban szenvedő felnőtt impulzív auto- és heteroagresszív kirobbanásainak leegyszerűsítő. Figyelmen kívül hagyja azt a tényezőt, hogy a borderline személyiségzavarban szenvedő betegek a „kicselkedés” szükségét érzik inkább, és dühük a testre hat - a sajátira vagy a másikéra -, mintsem a tudatra hatna. (Fonagy, Target, Gergely 2001). Úgy tűnik, hogy ezek a személyek képtelenek arra, hogy az agresszió mentális reprezentációját kezeljék, akár magukban, akár másokban.

A borderline személyiségzavarban szenvedő betegekkel kapcsolatos kutatások így fokozatosan kiterjedtek a mentalizációs képesség fejlődésének, és a mentalizációs zavarok etiológiájának területére. (Összefoglalva lásd erről Fonagy, 2003)

A pszichopatológiai jelenségek narratív pszichológiai vizsgálata – lehetséges megközelítési módok a borderline személyiségszerveződés vizsgálatára

Westen és munkatársai (1990) éveken át tartó kutatássorozatban vizsgálták a tárgykapcsolatok és a szociális megismerés sajátosságait normál és klinikai mintán egyaránt. A borderline személyiségzavar esetében- összehasonlítva a major depressziós és az egészséges vizsgálati személyekkel – a következő eredményekre jutottak. A borderline személyiségzavarban szenvedő személyek esetében a kapcsolati minták negatívabb affektív tónusúak voltak. Több erőszak, elhanyagolás, vagy ellenségesség, üresség jelent meg abban, ahogy a kapcsolati szituációkat jellemezték. Ugyanakkor a kapcsolatokba való érzelmi bevonódás minősége terén a szükségletkielégítő kapcsolati mintázatok jelentek meg náluk nagyobb számban., és ezeknél a személyeknél differenciálatlanabb tárgykapcsolati reprezentációk mutatkoztak.

A terápiás folyamatok elemzésére Luborsky és munkatársai a kilencvenes évek során végzett munkájukban kidolgoztak egy elméleti keretet a páciens terápiás üléseken elmondott történetei tartalmának és struktúrájának elemzésére (Luborsky és munkatársai 1994). Ez az eljárás a terápiás folyamatnak egyetlen dimenzióját - a "központi konfliktusos kapcsolat" sémáját ("Core Conflictual Relationship Themes") - elemezte, és megteremtette az ún. CCRT-módszert. Kapcsolati séma alatt a múltbéli interperszonális kapcsolatokban szerzett tapasztalatok és viselkedések szervezett reprezentációját értik. Levebre és munkatársai, (1995, id. Diguier és munkatársai, 2001) a CCRT módszert alkalmazva a DSM-III-R. alapján BPD diagnózist kapott betegeknél a szereplők kívánsága dimenzióban találtak jelentős eltérést a kontroll csoportokkal szemben. Nevezetesen a BPD-s betegeknél egyszerre jelent meg a „szeretve lenni” és a „távol maradni” kívánsága, szándéka; míg a kontroll csoportnál a „szeretve lenni” kívánságát a „jól érezni magam” kívánsága kísérte a kapcsolati epizódokban.

A narratív pszichológiai tartalomelemzés jelen kutatásban alkalmazott új módszere

A korábbi kutatásokhoz képest a narratív pszichológiai tartalomelemzés az elbeszélés alapvető strukturális jellegzetességeit állítja a középpontba (pl. narratív perspektíva (Pólya, 2003); szereplők funkciói (Péley, 2002); idői szervezés (Ehmann, 2004); közelítés-távolítás (Pohárnok, 2004). Lényeges újdonságnak számít az is, hogy a narratív pszichológiai tartalomelemzés során kísérletet teszünk ezeknek a strukturális jellegzetességeknek pontos

nyelvi operacionalizására, tehát nyelvtani, szintaktikai szinten jól azonosítható elemeknek feleltetjük meg őket. Ugyanakkor többet nyújt abban is, hogy a korábbi szószintű tartalomelemzésnél magasabb szintű nyelvi alakzatokat (pl. szókapcsolatokat, mondatrészeket) azonosít, és a számítógépes nyelvi elemző programok segítségével olyan összetett pszichológiai folyamatok és állapotok mennyiségi vizsgálatára teremt lehetőséget, amelyekhez korábban csupán minőségi elemzéssel tudtak hozzáférni.

A narratív pszichológiai tartalomelemzés automatizálása: a LAS-Vertikum

A LAS-vertikum a MorphoLogic Kft. , az MTA Pszichológiai Intézete és a Pécsi Tudományegyetem pszichológiai Intézetének együttműködésében zajló kutatás keretében kifejlesztett rendszer, amely magában foglal egy nyelvi elemzőt (Lin-Tag), egy kvalitatív szövegelemző szoftvert, amely a nyelvi elemző által generált kódokat megjeleníti (AtlasTi), és az SPSS statisztikai programcsomagot, amelybe átvihetők a Lin-Tag kódok abszolút gyakorisági adatai az AtlasTi-ből.

A térben való mozgás narratív dimenziójának vizsgálata

A LAS-vertikum AproxChange moduljával végzett vizsgálatok¹

Kutatásunk alapvetése, hogy létezik egy olyan interperszonális vagy interaktív tér, amely mindig az én és a másik viszonya alapján szerveződik: a tér két végpontját az én és a másik adja meg, és egymás viszonyában való mozgásuk a kapcsolat alapvető sajátosságának tekinthető. Ez a tér, illetve az elbeszélő és a szereplők ebben való mozgása elsősorban a kapcsolati témájú élettörténeti narratívumokban mutatkozik meg, és itt válik a legjobban vizsgálhatóvá a gépi szövegfeldolgozás eszközeivel.

A tárgykapcsolati elméletek és a szelf-fejlődés elméletei szerint mind az én és a másik közti fizikai közelség-távolság, mind a mentális állapotok által implikált – emocionális - közelség-távolság jelentős szerepet tölt be a korai kapcsolati- és szelf-szerveződésben. A felnőttek közvetlen kapcsolataiban pedig többek között ez a dimenzió tud információt adni a párkapcsolat szervezésének, szabályozásának módjáról, és ezáltal és a szelf affektív regulációs stílusáról (Bartholomew, Shaver, 1998). Feltevéseinket a kötődésemélet és a

¹ Az értekezés ezen fejezete magában foglalja a Pszichológia 2005/2 számában megjelent tanulmányt. A kutatást az NKFP 5/27/2001 pályázat támogatásával végeztük.

modern pszichoanalitikus elméletek (pl. Beebe és Lachmann, 2002) azon állítására alapozzuk, hogy a szelf indulati- és affektív szabályozása nem csak hogy interaktív eredetű, hanem állandó kölcsönhatásban működik a kapcsolati szabályozással.

Hipotézisünk szerint az élettörténetekben megjelenő közelítés-távolítás kifejezések megoszlása leképezi az elbeszélő személy affektív- és indulati szabályozásának mintáját, ennek következtében információt adhat a szabályozás adekvátságáról is. Amennyiben az élettörténetekben megjelenő közelítés-távolítás kifejezések mintázata megfeleltethető a kapcsolati- és affektív-szabályozás módjának, feltehető, hogy a közelítés-távolítás kifejezések érvényesítése az elbeszélésben összefügg az elbeszélő személy kapcsolati és érzelmi szabályozásának vonás jellegű jellemzőivel.

A Lin-Tagon belül kifejlesztett AproxChange-modul kétféle irányú mozgást - a közelítést és a távolítást – vizsgálja, mind a narratívum valódi, mind pedig emocionális terében. A közelítés és távolítás nyelvi operacionalizálásához háromféle nyelvi markert használtunk:

1. Meghatározott jelentésű E/1, E/3 és T/1, T/3 igék. (pl. 1.személyű mozgást kifejező ige – „sietek”)
2. Meghatározott jelentésű névszók. (pl „jelentős másik” jelentésű névszó HOVA kérdésre – „mamához”)

A LinTag ezeknek a kollokációját azonosította a szövegben.

3. Olyan szavak, amelyek feltevésünk szerint leképezhetik az érzelmi, intencionális közelséget és távolságot, és amelyeket közvetlenül szótárból azonosított a LinTag AproxChange modulja. („nagyon szerttem aput” – APROX, „úgyhogy kicsit ilyen csalódás volt benne” – DIVER)

A közelítés-távolítás modul reliabilitásának vizsgálata

Három élettörténeti narratívumban (1997 szó) kézzel és az AproxChange modullal is kódoltam a közelítést-távolítást. A modul az érvényesülő kapcsolati mozgások **54%-t** kódolja helyesen. A modul az APROX kifejezések azonosítását végzi sikeresebben, míg a DIVER formák azonosítása gyengébb. (1. Táblázat)

1. Táblázat: Az AproxChange modul eredményessége

APROX	Helyes találat	Kihagyás	Téves riasztás	TOTAL
Kézi kódolás	46	-	-	46
AproxChange-modul	28	18	31	28 (60%)
DIVER	Helyes találat	Kihagyás	Téves riasztás	TOTAL
Kézi kódolás	27	-	-	27
AproxChange-modul	12	15	5	12 (44%)

A közelítés-távolítás modul validitásának vizsgálata klinikai és normál mintán

A mérőeszközök validitását háromféle technikával ellenőriztük. Az AproxChange modul esetében egy betegcsoport, borderline személyiségzavarban szenvedő betegek vizsgálatát vettük igénybe, és összehasonlítottuk az egészséges és a klinikai mintából nyert élettörténeti epizódokban (Jó kapcsolati történet, Rossz kapcsolati történet) a közelítés (APROX) és távolítás (DIVER) kódok gyakoriságát.

Ezen kívül még egy 83 fős, pszichiátriai szempontból egészséges rétegzett mintával végeztünk validitás vizsgálatokat, amelyek során öt kritikus élettörténeti esemény elbeszélését kértük (Első emlék, Teljesítmény történet, Félelem történet, Veszteség történet, Jó kapcsolati történet, Rossz kapcsolati történet), és valamennyi személlyel projektív tesztet (TAT), illetve a modul által megcélzott pszichológiai konstrukciókat mérő kérdőívet vettünk fel. Kérdésfeltevésünk itt arra irányult, hogy a személyiségmérő eszközök eredményeivel milyen kapcsolatot mutat az egészséges személyek élettörténeti epizódjaiban az APROX és DIVER kódok gyakorisága.

A felhasznált kérdőívek és skáláik:

BFQ (Big Five Questionnaire) kérdőív érzelmi kontroll és impulzus kontroll skálái 24 tétel

Sullovey-féle érzelmi regulációs kérdőív érzelmi tisztaságot, áttekinthetőséget mérő skálája: 11 tétel

Brennan-féle kérdőív a közvetlen partnerkapcsolatok élményeinek vizsgálatára, a közelséggel szemben érzett diszkomfort (10 tétel), bizalom a partnerben (10 tétel), visszautasítást kiváltó vágy az egybeolvadásra (10 tétel) alskálák, összesen 30 tétel

Antonovsky-féle koherenciaérzés-kérdőív rövid változata, 13 tétel

A Tematikus Appercepciók Teszt

A kutatási tervnek megfelelően a normál mintával végzett validitás vizsgálatokba projektív tesztet is bevontunk. A TAT-ból a következő képeket választottuk ki, a felszólító jellegük alapján: 1, 3BM, 4, 6BM, 7GF, 12M, 13B és 18BM.

A klasszikus Murray-féle elemzés mellett további pszichodinamikai, pszichopatológiai szempontból releváns információkat hordozó —általunk kidolgozott— változókat vezettünk be, amelyeket független kódolók jelöltek le az egyes képeknél. Ezek a következők voltak:

- Érzelmi labilitás, Depresszió, Autonómia, Dezorganizáció
- Acting out, Elhárítás jellege, Affiliáció típusa

A normatív minta és a BPD-csoport összevetése

A korábbi vizsgálatok alapján (Pohárnok, 2003) feltételezhető volt, hogy azonos élményminőséget hívó kapcsolati történetekben az egészséges és a borderline személyiségzavarban szenvedő vizsgálati személyek eltérő érzelmi szabályozási mintát mutatnak – tehát eltérő arányban jelenik meg náluk a közelítés és távolítás kifejezések megoszlása. Feltevésünk szerint az instabilabb szabályozást a közelítés- és távolítás kifejezések együttes előfordulásának nagyobb száma jelezné a borderline személyiségzavarban szenvedőknél. (2. Táblázat)

2. Táblázat: Az Aprox (Közelítés) és Diver (Távolítás) kifejezések és együttes előfordulásuk (APRDIV) az illesztett vizsgálati csoportokban

JÓ TÖRTÉNET						
Vizsgálati csoport	APROX		DIVER		APRDIV	
Normál személyek (N=33)	M	SD	M	SD	M	SD
Borderline személyiségzavarban szenvedők (N=33)	4.090	3.521	0.969	1.310	5.060	4.022
ROSSZ TÖRTÉNET						
Vizsgálati csoport	APROX		DIVER		APRDIV	
Normál személyek (N=32)	M	SD	M	SD	M	SD
Borderline személyiségzavarban szenvedők (N=32)	4.093	3.401	1.343	2.057	5.437	4.641

A vizsgálatban „Jó kapcsolati történeteket” és a „Rossz kapcsolati történeteket” hasonlítottuk össze. A két mintát a történetek szószáma és a vizsgálati személyek életkora alapján illesztettük. A BPD-mintában a Jó kapcsolati történetek szószámának leíró statisztikái: $M=134$ ($SD=75$); a Rossz kapcsolati történetek esetében: $M=172$ ($SD=99$). A normatív mintában a Jó kapcsolati történetek leíró statisztikái: $M=137$ ($SD=69$); a Rossz kapcsolati történetek esetében: $M=175$ ($SD=104$).

Az életkor és a történetek szószáma alapján illesztett klinikai és normatív mintán, illesztett történettípusokban tendenciózus különbség van, de nincs szignifikáns eltérés az APROX (közelítés), DIVER (távolítás) és APRDIV (közelítés+távolítás) kifejezések előfordulásában.

A normatív mintán végzett validitás vizsgálat eredményei

Az alkalmazott személyiség kérdőívek azon skáláinak eredményét használtuk itt, amelyek egyrészt a kapcsolati szabályozás sikerességére, másrészt az érzelmi szabályozás minőségére utalnak. A kapcsolati szabályozás módjának vizsgálatára a Közvetlen Partnerkapcsolatok Élményei kérdőív (Brennan, 1998) „Bizalom a partnerben” faktorát használtuk. A szelf-szabályozás vonás jellegű különbségeinek vizsgálatára Big Five Questionnaire (BFQ, Rózsa, 1997) Érzelmi és Impulzus Kontroll faktorait alkalmaztuk. Ezekon kívül a Vonás Meta-hangulat Skála (TMMS) Tisztaság faktorát (Salovey, et al., 1995), illetve a Szándéktelenség (PLS, Purpose to Life Scale) skála (Antonovsky, 1987) Kezelhetőség faktorát vontuk be a vizsgálatba szintén az érzelmi szabályozás vonás jellegű különbségeinek vizsgálatára. Végül a jelen vizsgálatban a Tematikus Appercepció Teszt egyik általunk bevezetett változójával dolgoztunk: TATdezőrg (dezőrganizáció a történetekben).

Hipotézisünk szerint az Aprox és Diver kifejezések együttes előfordulásának növekedése jelezheti, hogy a vsz. számára megterhelőbb az affektív reguláció. Ez intenzívebb „oda-vissza”-mozgásban, a viselkedéses szabályozás túlsúlyában jelentkezik, és szoros összefüggést mutat a személyiséget vonásként jellemző kontroll- illetve szabályozó működésekkel.

Ezt a hipotézist a Teljesítmény és Veszteség történetekben vizsgáltuk. A szövegeket áttekintve ugyanis ezek tűntek a legmarkánsabb érzelmi élményeket hívó élettörténeti epizódoknak. A felhívó kérdés jobban körülhatárolta az elbeszélés érzelmi színezetét, mint a Jó- és Rossz történeteknél, miközben lehetőséget adott ellentétes érzelmi értékelésű elbeszélések összehasonlítására.

Az APRDIV érték relatív gyakoriságával végzett vizsgálatok

Mivel számos korábbi kutatás felvetette annak valószínűségét, hogy ha eltérő hosszúságú élettörténeti epizódokkal dolgozunk, akkor a történetek hossza befolyásolja a kapott eredményeket, és mivel igen nagy volt az általunk megcélzott történetek szószámának szórása (Teljesítménytörténetek: $M=279$ $SD=228$ és Veszteségtörténetek: $M=256$ $SD=163$), ezért érdemesnek tartottuk a Közelítés-Távolítás kifejezések szószámhoz mért relatív gyakoriságával elvégezni a korrelációs vizsgálatot és a T-próbát.

Az APRDIV (APROX és DIVER kódok összege adott élettörténeti epizódban) relatív gyakoriságot egyes történeteknél úgy kaptuk meg, hogy a korábbi APRDIV pontszámot elosztottuk az adott történet szószámával.

Az APRDIV érték relatív gyakoriságával végzett korrelációs vizsgálatok

Elsőként páros korrelációs vizsgálatokat végeztünk, amelyekben a korábbiakban használt kérdőív és TAT-változók értékének , illetve a Veszteség- és Teljesítménytörténetekben mutatkozó APRDIV értékek relatív gyakoriságának viszonyát vizsgáltuk. Ennek eredményét a 3. táblázat foglalja össze.

3. Táblázat

		APRDIV rel.gyak. Veszteségtört.	APRDIV rel.gyak. Teljesítménytört.
TAT_dezorg_summa	Corr. Coeff. Sig. N	,108 ,372 71	,124 ,298 72
BFQ: Érzelmi kontroll	Corr. Coeff. Sig. N	-,077 ,513 75	-,297 (P<0,05) ,155 76
BFQ: Impulzuskontroll	Corr. Coeff. Sig. N	-,069 ,550 77	-,132 ,251 78
TMMS: Tisztaság	Corr. Coeff. Sig. N	-,279 (P<0,05) ,015 76	-,380 (P<0,05) ,001 77
KPÉ: Bizalom	Corr. Coeff. Sig. N	-,260 (P<0,05) ,022 77	-,173 ,130 78
PLS: Kezelhetőség	Corr. Coeff. Sig. N	-,170 ,140 77	-,260 (P<0,05) ,022 78

A táblázatban látható, hogy az alkalmazott változókból négyenél mutatkozik szignifikáns negatív irányú összefüggés. A magasabb szintű érzelmi kontroll, az érzelmek vsz. által megélt áttekinthetősége és a vsz-t érő ingerek jobb kezelhetősége együtt jár az alacsonyabb APRDIV összértékkel a vsz. elbeszéléseiben. Ezzel szemben az elvártaknak megfelelően a TAT dezorganizáció értékével pozitív irányú – ugyanakkor nem szignifikáns - összefüggés mutatkozik. Minél magasabb pontszámot kapott valaki annak fényében, hogy TAT történeteire inkoherecia, kaotikusság jellemző, annál valószínűbb, hogy magas APRDIV összpontszám jelenik meg az elbeszéléseiben.

Az APRDIV érték relatív gyakoriságával végzett csoport-összehasonlító vizsgálatok

Végül elvégeztük azt a t-próbát, amelyben a Teljesítmény- illetve Veszteség történetekben adódó APRDIV értékek relatív gyakoriságát használva csoportosító változóként, összevetettük az így kapott csoportokat a korábbi kérdőíves és TAT-változókkal. Ennek eredményeit a 4. táblázat szemlélteti.

4. táblázat

	Teljesítmény tört.		Veszteség tört.	
	APRDIV rel.gyak. magas (N=26)	APRDIV rel.gyak. alacsony (N=30)	APRDIV rel.gyak. magas (N=29)	APRDIV rel.gyak. alacsony (N=35)
BFQ: Érzelmi kontroll	33,384 (SD=9,19)	39,433 (SD=8,74)	34,538 (SD=9,29)	37,571 (SD=7,77)
BFQ: Impulzus kontroll	34,000 (SD=7,74)	36, 266 (SD=6,07)	34,538 (SD=6,94)	36, 535 (SD=6,75)
TMMS: Tisztaság	42,111 (SD=6,36)	47,100 (SD=4,97)	42,384 (SD=7,38)	46,250 (SD=3,77)
PLS: Kezelhetőség	12,928 (SD=2,82)	14,566 (SD=2,69)	13,076 (SD=3,00)	14,357 (SD=2,64)
KPÉ: Bizalom	41,464 (SD=8,89)	44,900 (SD=7,06)	39,615 (SD=8,57)	45,571 (SD=6,63)
TATdezorg	1,769 (SD=1,88)	1,370 (SD=1,62)	2, 136 (SD=2,05)	1,384 (SD=1,88)

A szigorúbb kritériumok mellett is megmaradnak a BFQ érzelmi kontroll skáláján, a TMMS: Tisztaság és a PLS: Kezelhetőség skáláin, és a KPÉ: Bizalom skáláján kapott eredmények. Ezek szerint a gyengébb érzelmi kontrollal bíró személyek több közelítés és távolítás kódot kapnak a Teljesítményről szóló élettörténeti elbeszélésben. Ugyanakkor - a Teljesítmény történetben - kevesebbszer fordul elő a közelítés és a távolítás együtt azoknál a személyeknél, akik megérthetőnek, bejósolhatóknak tartják az őket érő ingereket és adekvátan képesek kezelni őket. Mindez alátámasztja azt az elképzelésünket, hogy közelítés és távolítás kódok többszöri együttes előfordulása instabilabb és inadekvátabb szabályozási működést jelezhet, míg ritkább előfordulásuk az adekvátabb, stabilabb szabályozó működések jele. A Veszteség történetben magasabb partnerbe vetett bizalomról számolnak be azok, akiknél alacsonyabb a közelítés-távolítás együttes előfordulása: feltehetjük, hogy a megbízhatóknak észlelt másikat az ilyen személyek sikeresebben „használják” saját állapotuk szabályozására, így nem kell kizárólag saját - interaktív- és szelf- - regulációjukra hagyatkozniuk. Másrészt ha a partnerbe vetett bizalom magas, akkor kisebb mértékben jelennek meg ellentétes mozgások

a partnerrel való kapcsolatban, kiegyensúlyozottabb a kapcsolati szabályozás. Ezek alapján elmondhatjuk, hogy a Közelítés-Távolítás dimenzió a kapcsolati elbeszélésekben az elvárásainkhoz illeszkedő személyiségjellemzőkkel – kapcsolati- és érzelmi szabályozás – hozható kapcsolatba.

Megvitatás és összefoglalás

Vizsgálataink kimenetelének értékelésénél figyelembe venni, hogy azok több okból is csupán előzetes eredményeknek tekinthetőek. Az egyik ok, hogy a validitás vizsgálatban - amint ezt a szószám eredményeinkre kifejtett hatása is jól demonstrálja – nem sztenderdizáltuk az interjú-felvétel módját. Emiatt igen nagy eltérések adódtak a történetek hosszúságában és narratív formáltságában. Eddigi tapasztalataink alapján nyilvánvalóvá vált, hogy miközben a meghatározó érzelmi élményeket hívó élettörténeti epizódok vizsgálata gyümölcsöző terület lehet, pontosabb és egységesebb vizsgálati mintát kaphatunk strukturáltabb és egységesített interjútechnikával.

Az eredmények korlátozott érvényességének második oka az AproxChange modul jelenlegi kidolgozottsági szintje, találati pontossága. Ezen a ponton érdemes számba venni, hogy jelenlegi állapotában milyen előnyei és nehézségei vannak a számítógépes narratív pszichológiai tartalomelemzés ezen módszerének. Feltétlen előnyének tarthatjuk, hogy a számítógépes nyelvi elemző bevonásával gyorsan és automatizált módon lehet nagy szövegtömegeket elemezni. Emellett ez az elemzési mód pontosabbnak tekinthető, mint a korábbi szószint feletti eljárások, hiszen nyelvtanilag operacionalizált kategóriákkal dolgozik. Mindemellett számolnunk kell azzal a nehézséggel, hogy a jelen kutatásban használt AproxChange modul esetében nem használhatunk tetszőleges szövegtömegeket. Mivel kapcsolati epizódokra, - fiktív vagy valós események elbeszélésére – dolgoztuk ki, kategóriái nem érvényesek, értelmesek olyan szövegeken, amelyek nem kapcsolatokról szólnak, és nem elbeszélésszerűek. Ezen felül növeli a modul pontatlanságát, hogy mivel a modul a Közelítés- és Távolítás-kifejezések keresésekor az egyes szám és többes szám első és harmadik személyű igealakokat és ragozott névmásokat egyaránt figyelembe veszi, olyankor is találatot ad, amikor ezek a névmások nem a jelentős másokra utalnak. Jelen állapotában a modul kifejezetten olyan *kapcsolati elbeszélések* elemzésére alkalmazható, amelyekben az elbeszélőn kívül egy vagy kisszámú jelentős másik személy van jelen szereplőként.

Eredményeink közül nehezen interpretálhatónak tűnik, hogy nem kaptunk különbséget a BPD-csoport és az illesztett normatív minta között. Ennek három oka lehet.

Az ok egyrészt módszertani nehézségekben keresendő, mert feltehető, hogy a BPD-csoport kiválasztási kritériuma nem volt eléggé megbízható, és így heterogénebb csoport állt itt össze, mint később a validitás vizsgálatban, ahol a kérdőív pontszámok alapján homogénabb csoportokat tudtunk elkülöníteni.

A következő lehetséges oka a BPD-csoport és a normatív minta közti szignifikáns különbség hiányának, hogy a szószám illesztése ellenére éreztette hatását, hogy a BPD-csoporttal egy korábbi kutatáshoz készültek interjúk, amelyben némileg eltérő technikát alkalmaztunk, mint a normatív mintával végzett vizsgálatban. Végül felvetődik az a korábban már említett teoretikus nehézség, hogy ha nincs jelentős eltérés a normatív minta és a BPD-csoport között a Közelítés-, Távolítás- összpontszámokban, ez annak köszönhető-e, hogy ez a mérőszám nem tudja elégségesen elkülöníteni az érettebb ambivalenciát és a személyiségfejlődés alapján éretlenebb tekinthető ambitendenciát. Ennek a felvetésnek ellentmondhat, hogy BPD-csoport és a normatív minta közti tendencia jellegű eltérés egybehangzónak tűnik a második vizsgálatban, a validitás vizsgálatok eredményével, hiszen a BPD-csoporthoz hasonlóan az alacsonyabb érzelmi- és impulzuskontrollal, gyengébb partnerbe vetett bizalommal bíró személyeknél találtunk magasabb Közelítés-, Távolítás-összpontszámot.

Mindenesetre az ambitendencia jelenségét talán jobban meg lehetne ragadni akkor, ha nem pusztán a Közelítés-, Távolítás- összpontszámot tekintenénk döntő változónak, hanem azok mintázatát – egymásra következésük rendjét, halmazódásaikat a kapcsolati elbeszélésekben belül – vizsgálnánk. Egy korábban még papír-ceruza módszerrel végzett elemzés (Pohárnok, 2004), amelyben borderline személyiségzavarban szenvedő, major depressziós és nem-kezelt nők által elmondott kapcsolati elbeszéléseket - „Első párkapcsolat története” – hasonlítottunk össze, ígéretes eredményeket mutatott. Ugyanis a BPD-csoport jelentősen eltért a másik két mintától abban, hogy elbeszéléseikben nagyobb arányban szerepeltek az ún. „ingadozó váltások”, amikor az elbeszélés során a Közelítést Távolítás, vagy a Távolítást Közelítés követte. Úgy véljük abban az esetben ha a további munkák során sikerül jelentősen javítani a modul találati arányát, akkor eredményesen lehetne ebben az irányban tovább folytatni kutatásainkat.

Hivatkozott irodalom

- Antonovsky, A. (1987): *Unraveling the mystery of health. How people manage stress and stay well.* Jossey-Bass, San Francisco.
- Bartholomew, K, & Shaver, P. R. (1998): Methods of assessing adult attachment. IN Simpson, J.A. & Rholes, W. S.(eds.) *Attachment theory and close relationships.* pp.25-45., Guilford, New York.
- Beebe, B. és Lachmann, F. (2002): *Infant Research and Adult Treatment. Co-constructing Interactions.* The Analytic Press. London.
- Bruner, J., Lucariello, J. (2001): A világ narratív újratemtése a monológban. IN: László J., Thomka B. (szerk.): *Narratívák 5. Kijárat,* Budapest, 131-157.
- Bucci, V. (1997): *Psychoanalysis and cognitive science.* Guilford Press, NY
- Celani, D.P (1993): *The Treatment of Borderline Patient: Applying Fairbairn's Object Relations Theory in the Clinical Setting.* International Universities Press. Madison
- Csuhai Cs. Klára (1989): Határeseti kórképek. IN Buda B.; Füredi J. (szerk.): *A neurosis változó arca.* Medicina Kiadó, Budapest, 179-204.
- Ehmann B. (2004): Tartalomelemzési módszerek a szubjektív időélmény vizsgálatára laikus elbeszélők szövegeiben. *Magyar Pszichológiai Szemle,* 3:345-361.
- Fonagy, P., Target, M., Gergely, Gy., Allen, J. G., Bateman, A.W. (2003): The developmental roots of borderline personality disorder in early relationships: A theory and some evidence. *Psychoanalytic Inquiry,* 3:412-459.
- Fonagy,P., Target,M., Gergely,Gy.(2001): A kötődés és a borderline személyiségzavar *Thalassa* 12.évf. 1: 21-49.
- Freeman, M. (2001): From substance to story: Narrative, identity, and the reconstruction of the self. IN:Brockmeier, J., Carbaugh, D. (eds.): *Narrative and identity. Studies in autobiography, self and culture.* John Benjamins Publishing Company, Amsterdam. 283-299.
- Gunderson, J. G. (1996): *The Borderline Patients Intolerance of Aloneness: Insecure Attachment and Therapist Availability* In: *American Journal of Psychiatry* 153: 752 –758.
- Kernberg, O. F. (1990): *Borderline szindróma és patológiás nárcizmus_* Autizmus Alapítvány Kapocs Kiadója, Budapest (eredeti kiadás 1975)
- Kernberg, O.F. (1992): *Aggression in personality disorders and perversions.* Yale University Press, New York.
- László, J. (2005): *A történetek tudománya.* Új Mandátum, Budapest.

- László, J., Ehmann, B., Péley, B., Pólya, T. (2000): A narratív pszichológiai tartalomelemzés: Elméleti alapvetés és első eredmények. *Pszichológia*, 22 (2), 147-162
- Luborsky, L., Popp, C., Luborsky, E., Mark, D. (1994): The Core Conflictual Relationship Theme. *Psychotherapy Research*, 4: 172-183.
- Mahler, M.; Pine, F.; Bergman, A. (1975): *The Psychological Birth of the Human Infant*. Basic Books, New York.
- Murray, J. B. (1993): Relationship of childhood sexual abuse to borderline personality disorder, posttraumatic stress disorder, and multiple personality disorder. *Journal of Psychology Interdisciplinary and Applied*, 6:657-677.
- Péley, B. (2002): *Rítus és történet*. Új Mandátum, Budapest.
- Pléh Cs. (2003): *A természet és a lélek*. Osiris, Budapest.
- Pohárnok M. (2004): A térben való mozgás narratív dimenziójának vizsgálata borderline és depressziós betegek élettörténeti epizódjaiban. IN: Erős F. (szerk.): *Az elbeszélés az élmények kulturális és klinikai elemzésében*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 153-167.
- Pohárnok, M. (2003): *A narratívum mint pszichodiagnosztikai és pszichoterápiás médium megközelítési lehetőségei* (előadás, absztrakt) Pszichoanalízis és narratívum (A PTE Pszichológia Tanszék Elméleti Pszichoanalízis PhD-alprogram által szervezett műhelykonferencia), Pécs, 2003. pp.38.
- Pólya, T. (2003): *Az élettörténet narratív perspektívája és az elbeszélő személy identitás állapotának minősége*. PhD-értekezés, kézirat.
- Rózsa S., Nagy J., Kő N. (1997): *Rekonstruálható-e a Big Five a hazai mintán? A Caprara-féle „Big Five Kérdőív” (BFQ) felnőtt változatának hazai adaptációja és nemzetközi összehasonlító elemzése*. ELTE, Pszichológiai Intézet, Kézirat.
- Salovey, P., Mayer, J. D., Goldman, S. L., Turvey, C., Palfai, T. P. (1995): Emotional attention, clarity, and repair: Exploring emotional intelligence using the Trait Meta-Mood Scale. In J.W. Pennebaker: *Emotion, disclosure, and health*. American Psychological Association, Washington, D.C., 125-154.
- Stern, D.N. (1995): *The Motherhood Constellation. A Unified View of Parent-Infant Psychotherapy*. Basic Books, N.Y
- Westen, D., Lohr, N., Silk, K. R., Gold, L., Kerber, K. (1990): Object relations and social cognition in borderlines, major depressives and normals: A Thematic Apperception Test analysis. *Psychological Assessment: A Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 4: 355-364.

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani a PTE Pszichológia Doktori Iskola és a Pszichológia Intézet oktatóinak és diákjainak, hogy ötleteikkel, kérdéseikkel előrelendítették a munkámat.

Köszönettel tartozom a LAS-Verticum kutatói csoport és a Korai Kötődés Munkacsoport valamennyi tagjának a közös gondolkozásért.

Külön köszönet illeti Dr Péley Bernadette-et, Dr Lénárd Katát és Ajkay Klárát, hogy baráti segítségükkel és hozzáértő gondolataikkal segítettek a munkámat, és témavezetőmet Dr László Jánost, hogy mindig számíthattam szakmai támogatására.

Szelektált publikációk Tanulmányok

Pohárnok Melinda: A borderline személyiségzavar kötődésmélete

In: Kézdi B. – Kállai J.(2002): A klinikai pszichológia új irányzatai. Janus/Osiris, Pécs.

Pohárnok Melinda (2003): Az agresszió funkciója súlyos személyiségzavarokban

IN: Serdülő- és gyermekpszichoterápia – pszichoanalitikus szakfolyóirat. Vol.2. No.2. pp. 160-165.

Pohárnok, M. (2004): A térben való mozgás narratív dimenziójának vizsgálata borderline és depressziós betegek élettörténeti epizódjaiban. IN Erős F. (szerk.): Az elbeszélés az élmények kulturális és klinikai elemzésében. Pszichológiai Szemle könyvtár 8. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Pohárnok Melinda, Naszódi Mátyás, Kis Balázs, Nagy László, Bóna Adrienn, Dr. László János (2005): A kapcsolati mozgások számítógépes nyelvészeti vizsgálata élettörténeti narratívumokban. Pszichológia, 25, 2, 15-171.

Pohárnok Melinda (2005): Amit a nyelv hoz, és amit a nyelv visz. A szelfről-, és a kapcsolatról való tudás nyelvi és nem-nyelvi szerveződéséről. Pszichoterápia, 14, 4, 616-622.

Konferencia előadások

Poharnok, Melinda: Narrative analysis of female borderline patients' autobiographical events. 5th Alps-Adria Conference of Psychology , Pécs, 1999.

Pohárnok Melinda: A narratívumok felhasználása a pszichopatológiában. Magyar Pszichológiai Társaság XIV. Nagygyűlése, Budapest, 2000

Poharnok, Melinda: Analysis of borderline patients' autobiographical interviews.6th Alps-Adria Conference of Psychology, Rovereto, Italy, 2002.

Poharnok, Melinda: The role of aggression in severe personality disorders (absztrakt)
8th European Congress of Psychology, July 2003, Vienna, Austria

Pohárnok Melinda: A kapcsolati viszonyok téri szerveződésének vizsgálata
Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, Szeged, 2003.

Pohárnok Melinda: A kapcsolati tér változásainak narratív vizsgálata
Magyar Pszichológiai Társaság Biennális Nagygyűlése, Debrecen, 2004.